

gával az elemzöt, és szerintem még ennél is sokkal többet ki lehetne belőle hozni. Másrészt azonban egy általánosabb sejtést is meg merek kockáztatni: az a lelkesedés, amelyet *A három márványfej* belőlem és láthatólag Szilasiból is kivált, talán csak jele egy általánosabban érzékelhető ten-

denciának, hogy a Jókai-kánonban alapvető változások készülődnek; a hangsúly átkerülhet a társadalmi funkciókat tudatosan vállaló korai irányregényekről az újszerű poétikai alakításmódokkal kísérletező kései Jókaira.

Hajdu Péter

SCHWEITZER PÁL: ADY ÉS MYLITTA. MŰ ÉS ÉLMÉNY KAPCSOLATA EGY SZERELEM HARMINC VERSÉBEN

Budapest, Argumentum Kiadó, 2000, 360 + [4] l.

Schweitzer Pál az Ady-filológia jól ismert alakja. Láng Józseffel együtt Ady költői életművének gondozója és kiadója, ennek a textológiai tevékenységének fontosságát az is növeli, hogy Ady összes költeményeinek kritikai kiadása jelenleg még befejezetlen. Adyról szóló tanulmányai, könyveiben az életmű egy-egy részletét egy pontosan meghatározott szempontból vizsgálja. 1969-ben megjelent *Ember az embertelenségben* című kisebb könyvnyi terjedelmű tanulmányában Ady világháború alatti korszakának szimbolikus motívumcsoportjait elemzi „a művészi eszközök átalakulásának és az átalakulást meghatározó – mindenekelőtt társadalmi – mozgatóerők viszonyának” (*Ember az embertelenségben: A háborús évek Ady-verseinek szimbolikus motívumcsoportjai*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1969, 5) szempontjából. Schweitzernek ebben a könyvében az Ady-versek mögött meghúzódó életrajzi tényezők háttérbe szorulnak. *Szépség és totalitás* című 1980-as kandidátusi disszertációjában szintén Ady utolsó költői korszakának műveiben vizsgálja a szép fogalmának tartalmát. Könyvének bevezetőjében Schweitzer a következőkben határozza meg vizsgálódásának irá-

nyát: „A munka ilyenformán világgép-elemzés. Nem a szépséget igyekszik felmutatni az Ady-versekben, még kevésbé a szépség esztétikai fogalmának dedukcióját elvégezni belőlük. Arra kíván válaszolni, hogy mit jelent a szép mint szimbolikus tartalmú fogalom Ady ekkor született műveiben, illetőleg milyen korrelátum van e fogalom és a költői világkép teljessége között.” (*Szépség és totalitás: A szép fogalmának tartalma Ady utolsó alkotókorszakában*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1980, 11.)

A 2000-ben megjelent *Ady és Mylitta* című könyvében Schweitzer Pál a költő és a verseiben Mylittának nevezett Machlupné Zwack Mici 1913 tavaszától datálható s 1915-ig mintegy harminc verset ihlető viszonyának életrajzi vonatkozásait kutatja. A monográfia előzményeit vizsgálva megállapíthatjuk, hogy több évtizedes kutatómunka áll megszületésének háttérében. A szerző a könyv előszavában Hegedűs Nándor 1962-es, Ady Mylitta-verseiről írt s az ItK-ban megjelent tanulmányát említi mint azt a momentumot, ami a költő szerelmi költészetének erre az érdekes s életrajzi vonatkozásaiban addig részletesen nem ismert csoportja felé irányította a figyelmét. Ezt követte a hetvenes években

a személyes megismerkedése az akkor már nyolcvanas éveiben járó, Kanadából hazalátogató asszonnyal. Jelentős részben ez az idővel bensőséggé váló személyes kapcsolat motiválta a monográfia megszületését is. 1977-ben a Petőfi Irodalmi Múzeumban készült az az interjú, melynek a szerkesztett változatát a könyv bevezetőjében olvashatjuk, s mely Ady és Mylitta kapcsolatának eseménytörténetét vizsgálva többször szolgál a szerző számára hivatkozási alapul. Az első híradás a szakma számára a megindult kutatásról az *Élet és Irodalom*ban 1986-ban megjelent rövid írás lehetett, a címe: *Ady és asszonyai*. Ebben a rövid írásban már nagyon vázlatosan megfogalmazódnak azok a fontos megállapítások, melyek Mylitta Ady életében és szerelmi lírájában elfoglalt kiemelt helyére vonatkoznak. Schweitzer cikkére a költő szerelmi életében szintén szerepet játszó, a cikkben személyesen is megszólított Dénes Zsófia írt kritikust, vitázó választ. A monográfia közvetlen előzménye, melyben a szerző sorra veszi a Mylitta-szerelmek ihlette versek életrajzi és élményhátterét, az Ady-Társaságban tartott előadása volt, mely nyomtatott formában az *Irodalomtörténet* 1997-es 3–4. számában jelent meg. Ez a dolgozat már előre vetíti a három évvel később megjelenő monográfia koncepcióját, gondolati vázát.

Schweitzer új könyvét három alapvető törekvés jellemzi. Egyrészt a szerző Ady Mylittával való kapcsolatának irodalomtörténeti jelentőségét kívánja hangsúlyozni. A Mylittához fűződő viszony egyike volt azoknak a gyakran párhuzamosan futó szerelmi kapcsolatoknak, melyek Ady Lédával való szakítása utáni időszakát jellemezték. Ez a kapcsolat azonban több figyelmet érdemel a sokszor leginkább

csak szexuális motívumok által inspirált kalandoknál, részben az asszony alakja, részben pedig az egyébként kiteljesületlen szerelem versihető hatása miatt. A harminc vers, melyek megszületésének élményhátterét és inspirációját Schweitzer a Mylitta-szerelmben látja, Ady szerelmi költészetében mennyiségileg a Léda-versek után a második legnagyobb csoportot alkotja. A monográfiairól egyik feladata tehát egyrészt az, hogy a versekkel kapcsolatban meggyőzően bizonyítsa, hogy azok a Mylitta-szerelmekhez köthetők. Az ihlető személy pontos kilétének bizonyításával kapcsolatban a szerző a következő módszertani megállapítást teszi: „Mikor beszélhetünk szerelmi élményből született lírai alkotással kapcsolatban valamely személy közvetlen inspirációjáról? Nyilvánvalóan akkor, ha az illető valamiképpen – mégpedig az egyértelmű azonosítást kielégítő módon – jelen van a mű szövegében. Tehát nem csupán »meghatározatlan tárgyiasságként«, hanem akár úgy, hogy a versbeli Én hozzá (is) beszél, akár pedig úgy, hogy félre nem érthetően róla beszél az Én. A konkrétság és az elvonatkoztatottság igen változatos szintjein ölthet így alakot a befogadó szemében az illető és ihlető személy” (234).

Ebben a munkájában Schweitzer megközelítési módja az életmű és a költő életének jellegzetes viszonyát feltételezi, mely szerint az élet és a műalkotás sajátos egységet alkot. Erre utal a Thomas Mann-tól választott mottó is. Schweitzer Pál célja ebből kiindulva a kapcsolat eseménytörténete, a versfakasztó élmények és a műalkotások hármasszoros viszonyának életrajzi-alkotáslelektani vizsgálata.

A szerző nem titkolt szándéka továbbá az, hogy munkájával megvesse a tudomá-

nyos igényű életrajzírás alapjait, s ezzel mintegy rehabilitálja az irodalmi alkotások életrajzi megközelítésből történő vizsgálatát. Az életrajzíró végső célja, hogy a költő életének eseményeit a lehető legpontosabban rekonstruálja, s ez már önmagában kijelöli kutatásainak korlátjait, hisz a teljes és pontos rekonstrukció eleve lehetetlen, mivel a rendelkezésre álló források gyakran pontatlanok és ellentmondásosak. Ezért Schweitzer elsődleges módszere, mely egyben az életrajzírás tudományosságát is szavatolja, az aprólékos forráskritika. Feldolgozandó forrássá válik a kutató számára minden, ami közvetve vagy közvetlenül kapcsolódik a költőhöz, s életének valamely mozzanatára rávilágít. A szanatórium házirendje és bejelentőkönyve, visszaemlékezések, levelek és maguk az irodalmi alkotások is lehetőséget adnak Schweitzer számára arra, hogy megpróbálja hitelesen felidézni azokat az életrajzi eseményeket, ihlető élményeket, melyek a Mylitta-versek alkotás-lélektani háttéréül szolgálnak. Az életrajzi kutatás másik jelentős akadályja a hiteles források hiánya. Nemcsak a gyakran több évtized távolában lejegyzett visszaemlékezések hitelességének kérdésessége okoz nehézséget a kutató számára, hanem – ezt megelőzően – a források hiánya is. Megvannak például azok a levelek, melyeket Mylitta írt a költőnek, de egy levelezőlapot leszámítva az összes Ady által az asszonyhoz írt levél elveszett. Ady megjegyzéseit és elvárásait új szerelmére vonatkozóan, a nőről alkotott véleményét, elképzeléseit közös jövőjükéről az Ady Lajoshoz, Hatvany Lajoshoz, Bölöni Györgyékhez vagy éppen Boncza Bertához írt levelekből idézi a szerző. Az életrajzi források másik két jelentős csoportja a Mylitta által Adynak

írt levelek, melyekből Schweitzer rekonstruálni igyekszik az elveszett Ady-levelek gyakran követelőző, türelmetlen vagy számon kérő hangnemét, illetve forrásértékű dokumentumok lesznek ebből a szempontból maguk a műalkotások is. Vizsgálódásai során a szerző – részben, hogy a Mylitta-verseknek Ady szerelmi lírájában elfoglalt kitüntetett helyét igazolja – több esetben bizonyítani igyekszik, hogy a műveket a vizsgált szerelem ihlette. Ennek kapcsán válik fontossá a versekben megjelenő motívumok alapos vizsgálata, az életrajzi forrásokból történő levezetése. Például a Hold együttes nézésének maria-grüni emlékéből így vezeti le Schweitzer az Adynál egyébként gyakori Hold-motívum jelentésgazdagodását több Mylitta-versekben is, de hasonlóan fonódnak össze a nő alakjával *A fogyó Hold* című vers *tenger és erkély* szavai is.

Mindezekkel a nehézségekkel – az *Előszó* tanúsága szerint – Schweitzer tisztában van. Mint ahogy azzal is, hogy a visszaemlékezések vagy más életrajzi tanulmányok pontosságának és hitelességének vizsgálata során gyakran vitába kell szállnia korábban elfogadott megállapításokkal. Az első és legfontosabb észrevétele a szerzőnek, mellyel az Ady-irodalom eddigi álláspontját alapvetően felül kívánja írni, az, hogy a Mylitta-szerelmelet hatását kiterjeszti az 1913. november 1. után született szerelmes versek néhány darabjára is. Schweitzer emellett még számos más kérdésben folytat vitát az Ady-filológia nem egy jeles képviselőjével. Ady Lajossal, Bustya Endrével, Hegedűs Nándorral, Földessy Gyulával és – mindenekelőtt – Dénes Zsófiával szemben foglal el ellentétes álláspontot. A költő öccsének és egykori menyasszonyának a kijelentéseit

nem egyszerűen, szigorú érvekkel alátámasztva cáfolja, de feltárja azokat a motívációkat is, melyek miatt Ady Lajos és Dénes Zsófia átírták a valóságot. Ady Lajos bátyjáról írt könyvének több állítását megbízhatatlannak tartja, Bustya Endrének azt a megállapítását cáfolja, mely szerint 1913 májusában Ady még egyszer találkozott volna Lédával.

Schweitzer érveléséről általában elmondható, hogy minden esetben logikus, forrásokból vett idézetekre hivatkozva száll szembe vitapartnereivel, s fenntartja annak a lehetőségét, hogy az olvasó a dolgokat másként látja: „A felhozott példák alapján alakítsa ki az olvasó saját ítéletét” – írja egy helyen (205). A Dénes Zsófiával folytatott polémia azonban túlmegegy a tudományos vita keretein. Vele kapcsolatban nem egyszerűen arról van szó, hogy a monográfiaíró bizonyos kérdésekben ellentétes álláspontot képvisel, még csak nem is egyszerűen arról, hogy feltárja az író nő férjének okát. Dénes Zsófia alapvető törekvésének Schweitzer azt tartja, hogy az író nő minél nagyobb szerepet szeretett volna betölteni Ady életében, ezért a költő halála után igyekezett más szerelmi kapcsolatok jelentőségét csökkenteni. Külön meg kell említeni ezt az egész könyv hangvételét is befolyásoló vitát azért is, mert Schweitzer egy egész fejezetet szentel neki. Részletesen vizsgálja itt azt, hogy Dénes Zsófia milyen képet fest az Ady életében előforduló többi nőről, mérlegre teszi az író nő vallomásait, visszaemlékezéseit a költőhöz fűződő viszonyáról, végül a Mylittára vonatkozó kijelentéseit veti egybe az eddig leírtakkal. Tagadhatatlan tény, hogy szükség van a választott téma keretein belül tisztázni Ady és Dénes Zsófia viszonyának életrajzi

vonatkozásait, hisz kettejük kapcsolatának kezdete csaknem egybeesik a Mylitta-szerelmem intenzív verstermő időszakának végével, szükség van a polémia is, hisz Dénes Zsófia könyveinek köszönhetően szintén meghatározó alakja az Ady-irodalomnak. Az azonban kérdéses, hogy mindez a könyv csaknem egyötödét kitevő fejezetben célszerű-e tárgyalni, s nem lett volna-e jobb esetleg egy külön tanulmányt szentelni a kutatás során felmerülő hasonló problémákkal együtt ennek is.

A könyv szerkezetét, leszámítva az előbbi kritikai észrevételt, a logikus felépítés jellemzi. A bevezető interjút követő első öt fejezetben a szerző megismerteti az olvasót Zwack Emma Mária, azaz az Ady-versek Mylittájának életével, részletesen bemutatja a megismerkedés helyszínét, a mariagrüni szanatóriumot, az 1913 tavaszán ott gyógyuló, s a költő és Mylitta kapcsolatának alakulásában valamilyen módon szerepet játszó ismerősöket, s hiteles dokumentumokra támaszkodva igyekszik rekonstruálni a megismerkedés körülményeit. Zavarba ejtő az az aprólékosság, amivel Schweitzer Pál az adatokat (mint egy nyomozó) összegyűjti, rendezi és értelmezi. Azzal együtt, hogy ez az aprólékos és lelkiismeretes filológusi munka szavatolja munkájának színvonalát, mégis felvetődik az a módszertani kérdés, hogy milyen mélységig kell belemenni az adatok gyűjtésébe és részletezésébe, meddig gazdagítja ez az Ady-irodalmat, s mikortól lesz felesleges tényhalmozás. Más szóval: bővül-e irodalomtörténeti ismeretünk, ha tudjuk, hogy Ady mariagrüni ismerőse volt az a Richard Pserhofer, akinek édesapja kísérletezte ki az Ausztriában ma is használt, s Magyarországon a húszas évekig Pserhofer-labdacsok néven árult hashajtót.

A következő tizenhárom fejezet (köztük az *Ady, Zsuka és Mylitta* című, mely a Dénes Zsófiával való vitának szenteltetett) Ady és Mylitta kapcsolatának alakulását vizsgálja a fentebb már részletesen ismertetett szempontok szerint. Schweitzer Pál szerkesztési elve az, hogy a Mylitta-versek életrajzi-eseménytörténeti háttérét kronologikus rendben tárgyalja. Ettől a szervezőelvtől a szerző csak indokolt esetben tér el. Sohasem elégszik meg azzal, hogy szigorúan a szerelmi viszony eseménytörténetét vizsgálja, mindig számot vet azokkal a tényezőkkel is, melyek a költő vagy az asszony életét befolyásolták, közvetve vagy közvetlenül befolyással voltak tehát a kapcsolat alakulására is. Sor kerül ennek kapcsán többek között a Mylittával való megismerkedéssel egy időben Ady Hatvanynival folytatott irodalmi vitájának rövid ismertetésére, de kitér a szerző a Mylitta-szerellemmel párhuzamosan futó viszonyok női szereplőinek bemutatására is.

A Mylitta-versek tágabb kontextusát azonban a befejező fejezet jelöli ki, ebben a záró részben kívánja pontosan tisztázni a szerző a mintegy harminc vers helyét a költő műveinek sorában. Az 1912-es év eseményeinek áttekintésekor az Ady életét, hangulatát és világszemléletét befolyásoló életrajzi és politikátörténeti tényezőket veszi elsőként sorba Schweitzer Pál. A költő egészségi állapotának rosszabbra fordulása s az 1912-es év véres eseményei utáni politikai távlatvesztés voltak azok a meghatározó momentumok, melyek miatt Ady ezt az évet mint – ahogy Csinszka-hoz írt levelében olvashatjuk – „legmeghurcolóbb, legveszélyesebben sok válságos” esztendőnt élte meg. Ady szerelmi életét tekintve is fordulópont ez az év, hisz tavasszal szakít Lédával, s az ezt követő két

évet a „nagy viszony” keresése jellemzi, melyet aztán egy ideig éppen Mylittában vélt felfedezni. Az 1912-es év szerelmi viszonyai közül az Adához, Bisztriczkyéné Csutak Médiához és a Böhm Arankához fűződő kapcsolatot részletezi a költő. Az Adához fűződő beteljesületlen szerelmi viszony már bizonyos értelemben a Mylitta-szerelem viszonzatlanságát előlegezi, csakúgy, mint a *Margita élni akar* Ottokárjának reménytelen szerelme. A verses regény szerepét a Mylitta-versek szempontjából így foglalja össze a szerző: „Verses históriájának megírása által mintegy felkészítette magát a költő azoknak az érzéseknek az intenzív átélésére, melyeket utóbb a Mylittához fűződő szerelmében realizál majd.” (321.) Ekképpen válik ez a mű a későbbi szerelmes versek előképévé. A záró fejezet utolsó soraiban pedig így összegzi Schweitzer Pál könyvének mondanivalóját: „Az Ady szerelmének viszonzása által nyíló sorsfordulatot vállalni képtelen, önnön természetében rejlő lehetőségekhez felnőni nem tudó asszonyból a költői látásmód »pogány istennő«-t, Mylittát, a »Minden« megtestesítőjét alkotta meg. »Rejtett kitalálásuk a zseniknek« lett belőle – ahogy *A legfőbb várta*, ez a kép- és gondolatlitánia egyik sora mondja róla. Egy távlatvesztéssel fenyegető történelmi pillanat idején a lelki kiüresedés veszélyének elhárításában nyújtott segítséget ez a maga közvetlen valóságában mind távlatlanabbnak bizonyuló szerelem. Mindaz, amit Ady képes volt tőle »kidacolni« és távlatlatteremtő mozzanatként műveibe illeszteni, gyakorta készíti rá, hogy hálatalt szívvel forduljon e »nemsikerült szerelme« asszonyához, akitől »a kínok adományá«-t kapta: »Íme megköszönöm, hogy vagy.«” (332.)

A rövidítések jegyzékét és a jegyzeteket követően néhány olyan fotót tesz közzé Schweitzer Pál, melyek segítséget nyújtanak az olvasó számára ahhoz, hogy fantáziájában megelevenítse azoknak az alakját, akikről a könyv szól. Így kapunk képet arról a Mylittáról, akit Ady ismert, s arról, akivel Schweitzer készített interjút. De találunk fotót itt a megismerkedés színhelyéről, a mariagrüni szanatóriumról, a szanatóriumi betegtársakról, Richard Pserhoferről és Winterberg Rudolfról, s a szanatórium főorvosának mellszobráról. Az utolsó két fénykép Ady Mylittához írt egyetlen fennmaradt levelezőlapját, valamint a költőt és kezelőorvosát, dr. Kozmuczta Bélát ábrázolja.

Mindeddig Schweitzer Pál Mylittakönyvét a maga által kijelölt keretek és törekvések összefüggésében vizsgáltam, így igyekeztem kiemelni a monográfia értékeit, s a néhány kritikai megjegyzés is a szerző lelkiismeretes, alapos munkáját tiszteletben tartva hangzott el. Nem is kívánok ennél többre vállalkozni, végezetül pusztán jelzem a könyv irodalomtudományi kontextusából fakadó további észrevételek lehetőségét. Ennek kapcsán fellelevenítem Király Istvánnak egy 1989-ben megjelent, Ady 1912 és 1914 közti szerelmi líráját vizsgáló tanulmányát. Király, aki egyébként Mylittára vonatkozóan hasonló megállapításokat tesz, mint Schweitzer, a korszak szerelmes verseinek vizsgálatakor eleve elutasítja az életrajz-centrikus megközelítést, s noha megállapítása

elsősorban az időnként botránys szerelmi kalandok és a művek szépsége közti feloldhatatlannak tűnő ellentétből fakad, mégis figyelemre méltó. A költői életrajz az előtérbe helyező felfogással szemben a műalkotásokat az elemzések középpontjába állító kritikáról a következőket mondja: „Számba veszi azt, hogy a mű, mint mindig, itt sem a partikularitásból, az esetlegességből, a hétköznapiok síkján született meg, de a világnézet szintjén. S bármily érthetetlenül hangzik is ez az életrajzi magyarázat avítt, pozitivista sablonjából kitörni nem tudó látásmód számára: nem az életrajzi ok magyarázza az összefüggéseket, hanem épp fordítva: a kommentált biográfia törvényeinek megfelelően a mű érteti inkább az egyéni életet.”

Király István álláspontja természetesen csak egyike azoknak a lehetséges kifogásoknak, melyek Schweitzer munkáját érhetik. Schweitzer könyvét végigolvasva pedig az is nyilvánvalóvá válik, hogy nem a hagyományos életrajzírás felelevenítéséről van szó, sőt még csak nem is az életrajz-centrikus műelemzési szempont kizárólagos érvényesítéséről. Schweitzer Mylitta-monográfiájának igazi lehetősége éppen az lehet, hogy az életrajzírást újra az irodalomtudomány érdeklődési körébe vonja, s ennek érdekében egy termékeny tudományos vita kiindulópontjává válik. Ennek az elméleti vitának az esélyeit mérlegelni azonban már túlmegy a jelen recenzió keretein.

Szénási Zoltán